

Seminární práce

Úvod do studia indologie

Písmo z údolí Indu

Matyáš Kosík
1. ročník
3. 5. 2015 Praha

Anotace:

Písmo z údolí Indu je nejen zajímavé vzhledově, ale jde o poslední písmo velké civilizace, které se nepodařilo rozluštit. Protoindická civilizace existovala na ploše větší než sumerská a egyptská dohromady a přesto o ní ještě mnoho věcí nevíme. Cílem této práce je zmapovat dosavadní bádání a možné cesty dalšího výzkumu.

Klíčová slova

Asie, Indie, písmo

Obsah:

úvod

protoindická civilizace

písmo protoindické civilizace:

- nálezy
- charakter písma
- kdo ho luštil
-

1. Úvodem

Písmo z údolí Indu je poslední písmo velké civilizace, které se nepodařilo rozluštit. Protoindická civilizace přitom existovala na ploše větší než sumerská a egyptská dohromady. Přesto o ní ještě mnoho věcí nevíme, možná i proto, že se zatím nepodařilo písmo této civilizace rozluštit. Pokud by se toto písmo podařilo rozluštit, jistě by nám to přineslo mnoho zajímavých informací o civilizaci, která ho používala. Protoindické písmo je zajímavé i vzhledově – svojí úpravností a zřetelným uspořádáním do řádků. Cílem této práce je zmapovat dosavadní bádání a možné cesty dalšího výzkumu.

2. Co víme

První velká civilizace na Indickém poloostrově, o které víme, je civilizace protoindická. Její vrcholné období, kdy dochází k největšímu rozšíření písma, je zhruba od 2.500 př.n.l. do 1.900 př.n.l. Písmo se dochovalo především na pečetičkách, která byla nalezena kromě severozápadních oblastí indického subkontinentu (dnešní Indie a Pákistán) i v Mezopotámii. Mezi civilizacemi zřejmě probíhal čilý obchod, zvláštní ovšem je, že v údolí Indu nebyly nalezeny nápisy sumerské či jiné mezopotámské.

Pozn.: <http://21stoleti.cz/2005/08/19/spor-vedcu-o-tajemne-pismo/> „Nálezy protoindického písma však pocházejí ale i na území Kuvajtu, Bahrajnu a Ománu, Íránu, Afghánistánu, Turkmenistánu a Tádžikistánu.“

Celkem bylo zatím nalezeno několik tisíc pečetiček a několik nápisů vyrytých do měděných tabulek nebo keramických střepů. Ve Dholavíře byl objeven nápis původně visící na zdi. Ten je zajímavý mimo jiné tím, že se v něm čtyřikrát opakuje znak "kola".

Nápisy mají jasně danou strukturu – podle znaku je možno s velkou pravděpodobností odhadnout znak následující. Několik pečeti s neobvyklým seskupením znaků pochází z Iráku, takže podle Rajeshe Raa [1] bylo písma užito k zapsání jiného jazyka nebo třeba cizího názvu.

Farmer oponuje, že podobnou míru uspořádanosti vykazují i nejazykové znakové systémy, což ovšem z uspořádání nedělá protidůkaz, jen nedůkaz.

Nápisy jsou obvykle velmi krátké, průměr je někde pod 5 znaky na nápis. Začátky písma v Sumeru ale probíhaly stejně. Potíž není ani tak v nízké průměrné délce, jako spíš v nízké nejvyšší délce. Dlouho měl nejdelší nápis jen 17 znaků, což nahrávalo teorii nejazykového zápisu. Zásadním způsobem se situace změnila před několika lety nálezem měděné destičky se sedící postavou, kalichem a 35 znaky nesoucími známky ledabylého rychlého psaní. 35 znaků je délka dostatečná na plnohodnotné věty, ve kterých se vyskytne i gramatika. Doufejme, že archeologové budou úspěšní i nadále a zajistí více materiálů ke zkoumání.

Úplně nejdelším nápisem je zřejmě takzvaný "Kábulský rukopis", zetlelá (snad) kůra v malované krabici. Není ovšem jasné, jakým způsobem se pojí k protoindické civilizaci, protože je pravděpodobně mnohem, mnohem mladší. Většina znaků je stejných nebo značně podobných, je na nich znát zjednodušování – ubyly tahy. Rukopis je bohužel v soukromém muzeu v Afghánistánu, takže jej zatím nikdo nepodrobil radiouhlíkovému datování. Snad na to jednou dojde a nikoho předtím nenapadne muzeum poničit. Zatím by mohli vědci alespoň prověřit, zda se konzistence textu shoduje s nápisy z údolí Indu.

2. Povaha písma

Písmo je z velké části obrázkové, některé znaky jsou i více či méně abstraktní. Znaků je dohromady několik set, základních – vyloučíme-li pozměněné podoby téhož znaku – je asi 200.

Někteří vědci, především S.A. Farmer, který si na diskreditaci myšlenky gramotné civilizace v údolí Indu založil kariéru, prohlašují, že se o písmo nejedná. Poukazují na krátkost nápisů, jen výjimečné opakování znaků v jednom nápise a na to, že se písmo za několik staletí nezměnilo. Kritikou jejich argumentů se budu zabývat později, stejně jako kritikou postupů "luštitelů". Osobně si myslím, že o písmo skutečně jde. Otázkou ale zůstává, nakolik je spjato se zvukovou podobou jazyka a o jaký způsob záznamu jde. Je-li povahy čistě obrázkové, bez vodítka v podobě dvojjazyčného textu se výzkum zřejmě dál neposune.

Protože je znaků jen několik set, je možné, že jde o "rébusovou" kombinaci obrázkového a slabičného písma, podobnou, jako známe například ze Sumeru. Pak by již bylo možné něco odvodit, obzvláště pokud jde o jazyk, ze kterého se vyvinul některý z dnešních (starodrávidština, sanskrt, mundština...).

3. Jak s nápisy naložit

Nabízí se otázka, co na pečetítkách může být. Podle použití bych očekával něco jako jména, ochranné formule oblíbeného boha, popisy zboží, názvy měst. Opravdu, sumerské písmo se také na začátku používalo především k zápisu jmen či k účetnictví. Účetní tabulky by ovšem zřejmě vypadaly jinak.

Znaky se velmi podobají znakům protosumerským z prvního období, popřípadě druhého, kdy již došlo k pootočení o 90°. Protože se v údolí Indu pravděpodobně sumersky nemluvilo, znaky patrně nebudou mít stejnou zvukovou hodnotu. Mohou ale mít, dokonce bych se odvážil tvrdit že mají, stejný prvotní význam. Druhotné významy se mohou lišit v závislosti na jazyce.

Podobnost může mít dvě příčiny: inspiraci starším sumerským písmem nebo zkrátka to, že lidé

smýšlí všude podobně. Tehdy ve starověku měli i dost podobné potřeby a vybavení. Voda, ruka, slunce, země, kopec, ryba, základní číslovky, zemědělské náčiní, dobytek a podobné veličiny stály obrazem při tvorbě prvních způsobů záznamu lidské řeči. Protože vypadají všude v podstatě stejně, i výsledné obrázky jsou podobné. Příznivci romantických teorií by mohli přijít i s tím, že písmo mohla mít společného předka, nicméně tomu, alespoň zatím, nic nenasvědčuje.

Ať už tak či onak, srovnání se sumerským písmem je užitečné. Ne všechno totiž nám, lidem doby internetové, při pohledu na ony obrázky dojde. Již rozluštěný systém tedy napoví, jak lidé uvažovali a žili na úsvitu dějin.

Když sestavíme tabulku znaků s jejich pravděpodobnými významy, můžeme začít luštit. Jakým jazykem Protoindové mluvili, s jistotou nevíme. Můžeme ale vybrat nejvhodnější známé kandidáty a doufat, že nešlo o jazyk, po kterém nic, nebo téměř nic, nezbylo. Pak by nebylo možno vůbec pokračovat. Vymizení jazyka obrovské civilizace sice vypadá zvláště, nicméně i takové případy známe – třeba zrovna již zmiňovanou sumerštinu.

Různí badatelé a luštitelé se písmo pokoušeli spojit snad se všemi myslitelnými jazykovými skupinami, od semitské po sinotibetskou. Rozumnou volbou se však zdá být především protodrávidština (či, jak říkají tamilští nacionalisté, starotamilština), "para-mundština" nebo Khasi a možná osamocené jazyky Kusunda, Nihali či Burušaskí.

Úvahou nad tím, jak zjistit, o jaký jazyk jde, se budu zabývat níže.

(Zdroj: <https://jlswbs.wordpress.com/category/stare-civilizace/>)

4. Kdo byli Protoindové?

Byli to lidé s vyspělou - alespoň na tehdejší dobu - zemědělskou civilizací. Zřejmě byli rozmanitého

etnického původu. Kosterní pozůstatky náleží k mongoloidní, protoaustrálské, středomořské i alpinské rase. To ztěžuje zjišťování jejich jazyka. Pravděpodobně ale šlo o jazyk skupiny založivší civilizaci. Pokud šlo o skupinu středomořskou, nabízí se možnost příchodu přes pobřeží, které mělo jiné podnebí než dnes. Možná by pak měli něco společného s Elamem, který leží mezi Sumerem a pobřežím, táhnoucím se k údolí Indu – spekuluje se o příbuznosti elamštiny s drávidskými jazyky. Na druhou stranu mnoho odborníků příbuznost jazyků odmítá.

Často se vyskytuje názor, že v údolí Indu mluvili starým drávidským jazykem. Známý badatel Asko Parpola to mimo jiné dokládá výskytem "koncovek" v nápisech, poukazujících na aglutinační jazyk. Myslím, že tato úvaha je přehnaná, neboť pouhých pár znaků nestačí na zcela plnohodnotný text a spíše půjde o zápis jmen či názvů, přinejlepším manter či krátkých hlášek.

"Tamilskou" teorii ovšem podporují i jiná zjištění. Například to, že ve všech známých indoevropských civilizacích byli důležití koně. V údolí Indu nebylo nalezeno nic, co by souviselo s koňmi.

Drávidé mají navíc velmi starobylou civilizaci, která musela někde vzniknout – a je dost možné, že odněkud přišli. Třeba první elamští králové mívali trochu drávidsky znějící jména – Peli, Tata, Ukku-Tanhiš, občas i ti pozdější – Enammuna, Ilišmani. To už ale zacházím příliš daleko od vědeckých podkladů – zde by bylo třeba důkladnější zkoumání a jazykové porovnávání.

Michael Witzel prohlašuje, že Protoindové mluvili jazykem vzdáleně příbuzným Mundštině, a dokládá to zkoumáním převzatých slov ve Rgvédě. Sám ovšem uznává, že mohlo jít jen o jeden z tamních jazyků a navíc je jeho výzkum kritizován za nepřesnost – mnoho slov mohlo mít i jiný původ.

Sumerové se o protoindické civilizaci zmiňují jako o Meluze (není sice zcela jisté, že šlo o údolí Indu, nicméně je to pravděpodobné). S Meluchchou Sumer čile obchodoval, dovážel nerosty, olej i jiné věci. O jazyce se zatím bližší zmínky nenašly.

Nezbývá tedy než důvěřovat archeologům a pozorně sledovat jejich objevy, obzvláště z období konce civilizace. Po konci vrcholného období kolem roku -1900 došlo z ne úplně jasného důvodu k vylidnění měst a k vymizení gramotnosti. Do některých měst se pár obyvatel vrátilo jako "squatteři" – nedokázali udržovat rozsáhlé zařízení a žili v primitivních chýších. Tyto zbytky dříve ohromné civilizace byly významné především na jihu, v Gudžarátu a Maháráštre. To by mohlo opět poukazovat na kulturní posun směrem na jih – Protoindové se tam mohli smísit s domorodým obyvatelstvem a dát tak vzniknout dnešním Drávidům.

5. Je nebo není? Bylo nebo nebylo?

Osobně si – jak už jsem zmiňoval – myslím, že je (skutečným písmem) a nebylo (rozluštěno). Zde bych chtěl blíže rozebrat, co již o písmu bylo napsáno a to, co si o tom myslím.

Hlavní argumenty proti jazykové povaze písma jsou:

Krátkost nápisů

Nízké opakování znaků v jednu nápisě

Mnoho ojedinělých znaků

Minimum změn v průběhu užívání

Vymizení písma

Žádná "psací" podoba

Ano, nápisy jsou krátké, průměr je kolem 5 znaků na nápis – ale nejstarší nápisy sumerské nemají průměr o mnoho vyšší. Odkaz [6] se zmiňuje o průměrné délce nápisů z Uruku (období III.) necelých 7 znaků. Donedávna měl nejdelší nápis z údolí Indu jen 17 znaků, ale pak se podařilo najít měděnou destičku s 35 znaky a minimálně dvěma rozmanitými opakováními. Na znacích navíc je znát ledabylé psaní, chybí nedůležité tahy.

Co se týče opakování znaků, musíme vzít v úvahu délku nápisů a povahu tehdejších písem – při tak nízké průměrné délce není nízký počet opakování nijak zvláštní. Farmer sice srovnával 400 pečetiček v průměru s asi 7 znaky s 400 egyptskými "kartušemi" (jmény s ohraničením linkou) s podobnou délkou a došel k 48 opakováním v egyptském písmu proti pouhým 8 v protoindickém, ovšem nabízí se otázka, jestli nebylo egyptské písmo zvoleno záměrně. Už tenkrát totiž nezaznamenávalo samohlásky, což snižuje počet znaků potřebných pro zápis. Zatímco slabičně musíme zapsat různě například ka, ki, ku, ke, ko, souhláska bude stále stejná – k. Tím se může z důkazu proti jazykové povaze písma paradoxně stát důkaz pro – po vydělení možným počtem samohlásek se počty opakování začnou nebezpečně přibližovat. Zajímavé by bylo obdobné srovnání provést s protosumerským písmem.

Vysokým počtem ojedinělých znaků se písmo opět neodlišuje od jiných tehdejších systémů – dle [6] jich je v protoindickém i protosumerském písmu shodně kolem jedné třetiny. Vykopávky v oblasti protoindické civilizace také nebyly tak intenzivní jako v Mezopotámii, a další objevy tedy mohou statistiky ještě změnit.

Ke změnám znaků v průběhu užívání sice dochází, ale především u psací podoby písma. Egyptské hieroglyfy například zůstaly tisíciletí stále stejným monumentálním písmem. Dokonce i standardní latinka se za poslední 2000 let významně neměnila – na psací podobě je sice období dobře poznat, nicméně jen stěží si lze představit nějaký "škrabopis" vyrytý do něčeho jako podstavec sochy (vandalství ponechme stranou). Další možností zastavení proměn písma je tisk, což zmiňuje i Farmer. Přitom v [5] vědci uvažují o možnosti, že silnější měděné tabulky sloužily jako tiskové předlohy. Dokládají to i zkušební tiskem, jehož čitelnost je velmi překvapila.

Protože se v Indii ve starověku používaly na psaní materiály jako látka či palmové listy, je možné,

že se stejně postupovalo již za Protoindů a že se zachovaly jen nepatrné zbytky zjednodušeného psaní (jedním z nich je podle mě onen nápis s 35 znaky).

Vymizení něčeho tak užitečného, jako je písmo, nám sice může připadat podezřelé, nicméně k tomu může při zániku civilizace a přesunu obyvatelstva dojít, nebo může být používání písma silně oslabeno. Známe takový případ z Elamu. I na našem území došlo k něčemu podobnému – při odchodu Keltů se zde přestal na nějakou dobu používat hrnčířský kruh.

🌀🌀🌀 zde se pracuje 🌀🌀🌀

[1] http://www.ted.com/talks/rajesh_rao_computing_a_rosetta_stone_for_the_indus_script

[2] <http://www.safarmer.com/fsw2.pdf>

[3] Dějiny Indie

[4] <http://www.ancient-asia-journal.com/article/view/aa.12317/97>

[5] <http://www.historytoday.com/mark-ronan/puzzle-proto-elamite>

[6] <http://indusresearch.wikidot.com/script>